

УДК 94 (438): 94 (477. 83/.86) “1941-1944”
ББК 63.3 (0)

Мар'яна Мосорко

**ДОПОМОГТИ ВИЖИТИ: ДИТЯЧА ОПІКА ПОЛЬСЬКИХ КОМІТЕТІВ
ГАЛИЧИНИ ПЕРІОДУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
(1941–1944 рр.)**

У статті проаналізовано форми дитячої опіки, яку здійснювали польські комітети в Галичині періоду нацистської окупації. Охарактеризовано види допомоги залежно від категорій дітей, яким вона надавалася. Особлива увага звертається на діяльність стаціонарних закладів опіки, зокрема, приймально-розподільних пунктів, сиротинців, дитячих будинків і захоронок. Прослідковано специфіку так званої відкритої опіки, яка передбачала налагодження роботи ясел, дитячих садків, пунктів допомоги матері та дитині, а також харчування дітей шляхом відкриття громадських кухонь.

Ключові слова: діти, поляки, Галичина, нацистський окупаційний режим, польські комітети опіки.

Війна для кожної зі суспільних верств має свій вимір. Для когось вона пов'язана із безпосередніми військовими діями, а для когось зводиться до боротьби за виживання на господарському рівні. Безперечно, за умов ведення бойових дій звиклий спосіб життя зазнає змін, до яких змушені пристосуватися всі незалежно від віку, статі, чи суспільного становища. Як бачимо, війна – це не тільки фронт, а й життя на окупованій території, чи в тилу. Однак, традиційна українська історична наука тривалий час зосереджувалася на дослідженні саме військового аспекту, залишаючи поза увагою побутовий. Тепер же об'єктивне відтворення буття пересічних людей стало одним з провідних напрямів вивчення історичного минулого.

Досліджувана нами тема майже не розкрита в сучасній історіографії. Відносно окремі її аспекти знайшли відображення на сторінках праць польських істориків Й. Гапися [14], Г. Грицюка [15; 16] Б. Крола [20]. Українські ж дослідники практично не займалися розробкою зазначеної проблематики, чим і обумовлена актуальність нашої роботи.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі форм опіки над дітьми, яку здійснювали польські комітети, в контексті дослідження повсякдення поляків Галичини періоду нацистської окупації.

Станом на 30–ті рр. ХХ ст. за даними офіційної польської статистики діти становили близько третини всього населення Галичини, сягаючи понад 30 %. [12, арк. 9]. Хоча складна матеріальна ситуація та незадовільний санітарно-гігієнічний стан у перші роки війни спричинилися загалом до наростання смертності серед населення, чисельність дітей у загальній його структурі навпаки зросла. Такий стан речей був пов'язаний із зумовленими військовими діями суспільними трансформаціями (зменшенням чисельності чоловіків через мобілізацію, високою смертністю). Як наслідок, можна припустити, що кількість дітей зросла до 40 % [12, арк. 40].

В умовах військових дій та окупаційного режиму саме неповнолітні стали однією з найменш захищених суспільних верств. Спричинене війною різке зниження життєвих стандартів призвело до погіршення умов життя дітей у сім'ях. Останні у зв'язку з браком робочої сили активно залучалися до виробничої діяльності, займалися нелегальною торгівлею, брали участь у бойових діях тощо. Однак, навіть у таких ситуаціях вони не були позбавлені основного – батьківської опіки. У значно важчому становищі перебували діти-сироти. Інуюча у довоєнний період система органів суспільної опіки зазнала значних трансформацій. Внаслідок недостатнього фінансування сиротинці та дитячі будинки перебували у плачевному стані. Як наслідок, питання щодо допомоги дітям стало завданням громадськості, зокрема, сформованих у Галичині структурних підрозділів

Головної Ради Опіки (ГРО) – польських комітетів (ПК).

Робота щодо організаційного оформлення ПК розпочалася восени 1941 р. Станом на кінець 1941 р. вони вже функціонували у Бережанах, Дрогобичі, Золочеві, Львові, Раві-Руській, Самборі, Станиславові, Стрию та Тернополі [5, с. 63]. Весною 1942 р. підрозділи ГРО було створено також у Кам'янці-Струмиловій, Калуші, Коломиї, Судовій Вишні та Чорткові [33, арк. 10; 17, арк. 67–68]. У складі комітетів діяли делегатури (фомувалися із трьох осіб), які створювалися у всіх міських та сільських гмінах за згодою повітового чи сільського старости [18, арк. 4]. Що ж стосується організаційної схеми новостворених комітетів опіки, то в їх структурі виділялося кілька відділів, підпорядкованих безпосередньо директору, а саме: адміністративний, фінансовий, організаційно-інспекторський, допомоги населенню, господарський, санітарний, правний [10, арк. 21–22].

Найбільш цікавим для нас є відділ допомоги населенню, одним із провідних завдань якого власне і була опіка над дітьми. З метою забезпечення останньої створювалися спеціальні секції, зокрема, секція допомоги дітям та молоді, секція захоронок та ін. [37, арк. 6–7]. Їхня робота зводилася до організації харчування шляхом формування спеціальних громадських кухонь, утримання будинків для сиріт, надання медичної допомоги тощо.

У сфері опіки над дітьми польські комітети на гмінному та повітовому рівнях проводили активну роботу серед суспільних мас, спрямовану на їх залучення до організації допомоги. Такий крок був вимогою часу, оскільки в умовах війни зростала чисельність дітей-сиріт і дітей із багатодітних сімей, які потребували матеріальної допомоги. Польським комітетам не вистачало фінансових засобів, щоб охопити їх опікою. Натомість актуальним стало залучення до цієї сфери всіх бажаючих. Останніх планувалося ввести до складу новостворених Комітетів опіки над дитиною [12, арк. 44].

Серед категорій неповнолітніх, яким ГРО надавала допомогу, були насамперед діти з багатодітних сімей та діти-сироти. Кількість останніх у зв'язку з мобілізацією, примусовими депортаціями на роботи до Німеччини та репресіями зі сторони окупаційних владних структур значно зросла. З метою охоплення їх опікою створювалися спеціальні стаціонарні заклади кількох типів. Мова йде про так звані приймально-розподільні пункти, захоронки, сиротинці та дитячі будинки. Відправленню неповнолітніх у стаціонарні заклади опіки передувало перебування їх у так званих приймально-розподільних пунктах. Серед останніх варто виділити заклади трьох типів:

1. Пункти першої допомоги, спрямовані на охоплення опікою дітей-сиріт шляхом проведення дезінфекції, забезпечення харчуванням та житлом. Період перебування у них сягав не більше двох тижнів.
2. Заклади для тимчасово затриманих, спрямовані на надання опіки тим дітям-сиротам, які причетні до злочинної діяльності. Їхня робота зводилася до таких же форм допомоги, як і в закладах першого типу.
3. Оглядово-розподільні пункти – заклади зі значно ширшою сферою діяльності, робота яких передбачала допомогу не лише дітям-сиротам, але і дітям, охопленим так званою відкритою опікою (серед форм останньої – дохарчування у садках і школах, медичний нагляд тощо). Специфікою даних пунктів було те, що вони надавали як матеріальну, так і психологічну допомогу. Період перебування у цих закладах не перевищував трьох місяців [12, арк. 47].

Із приймально-розподільних пунктів діти направлялися у стаціонарні заклади, діяльність яких спрямовувалася на надання матеріальної допомоги та створення сприятливих умов для повноцінного розвитку. Така форма опіки вважалася особливо актуальною в роки війни, оскільки забезпечувала дітям постійний нагляд навіть при можливій евакуації, виключала можливість бути загубленим в її процесі, значно полегшувала умови визначення національності дитини та пошуку її родичів.

У програмних документах ГРО стосовно організації та налагодження роботи

стаціонарних закладів зазначалося, що комітети зобов'язуються: забезпечити функціонування уже існуючих закладів опіки, а також шляхом пошуку інвестицій домогтися створення нових місць для дітей; розмістити евакуйованих дітей в уже існуючих закладах опіки; в межах функціонування ПКО забезпечити роботу хоча б одного приймально-розподільного пункту; у міру власних фінансових можливостей охопити опікою евакуйованих дітей [12, арк. 47].

Виконуючи програмні положення ГРО, польські комітети у Галичині вже з перших днів свого існування приступили до формування стаціонарних закладів опіки, зокрема сиротинців. У грудні 1941 р. у Львові на вул. Кадетській було організовано сирітський будинок, у якому перебувало 70 хлопців. У другій половині січня 1942 р. розпочали роботу два будинки для дівчат, а в травні 1942 р. – для дівчат віком від 15 років [9, арк. 9–10]. Протягом наступних років кількість стаціонарних закладів опіки дещо зросла (див. табл. 1).

Таблиця 1

Закриті заклади опіки (м. Львів)

	Травень 1942 р.	Вересень 1942 р.	Вересень 1943 р.	Грудень 1943 р.	Червень 1944 р.
Для хлопців	1	1	2	2	3
Для дівчат	3	4	3	3	4

Складено за: [3, арк. 1–157; 4, арк. 1–59; 8, арк. 1–43].

Щодо закритих закладів опіки в інших населених пунктах Галичини, то їх формування розпочалося у другій половині 1942 – першій половині 1943 рр. Зокрема, станом на 1 червня 1942 р. у повідомленні до ГРО вказувалося, що в Станиславові “...немає жодного закладу опіки. Іде підготовка до відкриття дому для перестарілих та дітей” [11, арк.46]. Проте вже з осені діяв заклад під наглядом сестер Службениць на вул. Вовчинецькій. Опікувалися в ньому порівняно незначною кількістю дітей: від трьох до п'яти. Працював також сиротинець при монастирі сестер Альбертинок. Він був найбільшим у місті та займався опікою над 18 дітьми. Для утримання останніх комітет щомісяця виділяв 850 зл. У вересні 1943 р. розширено заклад на вул. Коллонтая. У ньому планувалося розмістити 13 дітей [6, с.295].

Загалом мережа стаціонарних закладів опіки в межах Галичини швидко зростала. Відповідно до звітів польських комітетів станом на 1942 р. сиротинці функціонували майже у всіх повітових містах. Зокрема, у Дрогобичі діяла захоронка ім. Св. Ядвіги, у якій стаціонарно перебувало 30 дітей, а 32 – тільки протягом дня [11, арк.8–11]. У Бориславі було створено сиротинець ім. Св. Барбари, який займався опікою над 85 дітьми [11, арк. 8–11]. Під наглядом сестер Альбертинок функціонували сиротинці у Бережанах та Тернополі [21, арк.50; 27, арк.7–9]. Дитячі заклади на 30 – 35 осіб діяли у Заліщиках та Стрию [11, арк.48–53]. Дитячий будинок на понад 50 осіб функціонував у Самборі [25, арк.7]. Хоча у деяких містах, де діяли польські комітети, стаціонарних закладів опіки так і не було створено. Відповідно до вище зазначеного звіту станом на кінець 1942 р. у Кам'янці-Струмиловій, Коломиї, Раві-Руській ще тільки тривали роботи щодо формування сиротинців [11, арк.58–68].

Санітарно-гігієнічні умови в закритих закладах опіки, зокрема будинках для дівчат, були добрі. Трохи гірша ситуація склалася із сирітськими будинками для хлопців, у яких звичним явищем був брак одягу та постільної білизни. Досить частими були проблеми з постачанням продуктів харчування. Не вистачало жирів, оскільки їх виділяли по 10 г на дитину. Енергетична цінність денної норми їжі для молодших дітей не перевищувала 1250–1300 ккал., для старших – 1600–1800 ккал. (в той час, коли для 12-річного хлопця потрібно не менше 2600 ккал.) [2, арк.1–10]. Такого харчування вистачало для підтримання життя, але не для росту та розвитку.

Наступною формою діяльності ГРО стосовно дітей була так звана відкрита опіка. Суть її полягала у налагодженні роботи ясел, дитячих садків, пунктів допомоги матері та дитині і, що найбільш актуально за умов поширення голоду, відкриття кухонь [12, арк.46]. Діюча з кінця 1941 р. карткова система прирікала жителів Галичини на напівголодне існування. Так, станом на серпень 1941 р. населення отримувало щоденно півлітри молока, 2 кг хліба та 200 г м'яса щотижня, 200 г жиру (масла, смальцю, олії) і 400 г цукру один раз у місяць тощо [7, с.2]. Ще більше ситуація загострилася наступного року, коли на картки можна було отримати тільки хліб, м'ясо, борошно та цукор. Масло та яйця видавали лише раз на кілька місяців [36, арк.9]. Харчова цінність отриманих для дітей продуктів у 1942 р. не перевищувала 600 ккал. (див. табл. 2).

Таблиця 2

Харчові картки. Кількість калорій на добу (1942 р.)

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
Діти	522	586	485	489	365	367

Складено за: [9, арк. 4].

Ще більше ситуація загострилася у 1943 р. Відповідно до звітів польських комітетів опіки до ГРО харчова цінність продуктів, які на картки отримували дорослі, коливалася у межах 625–648 ккал. Норма для дітей становила всього 581 ккал. (див. табл. 3).

Таблиця 3

Харчова цінність продуктів, що видавалися на картки (для дітей ненімецького походження в ГГ), 1943 р.

Назва продукту	Кількість у ккал. (100 г)	Харчові норми до 1 вересня 1943 р.		Харчові норми, які планувалося ввести після 1 вересня 1943 р.	
		Діти		Діти	
		в г	в ккал.	в г	в ккал.
Хліб	220	2800	6160	4500	9900
Борошно	360	400	1440	-	-
Каша (макарон)	360	400	1440	300	1000
М'ясо	150	400	600	400	600
Цукор	400	100	400	300	1200
Варення	220	240	528	500	1100
Кава	-	125	-	125	-
Картопля	86	8333	7166	8333	7166
Кількість ккал. на міс.			17734		21046
Кількість ккал. на добу			581		690

Складено за: [32, арк. 38].

За таких умов поява закладів харчування для дітей стала вимогою часу. Кухні в першу чергу створювалися у великих містах, зокрема, у Львові. Міський комітет опіки отримував продукти з німецьких складів і купував їх на ринку. Раціон був представлений першою та другою стравами, серед яких: капуста, картопляний і овочевий супи, крупнік, гречана каша, мамалига, бігос з картоплею тощо [1, арк.35]. Суп коштував 30 – 50 грош. Загалом вартість обіду становила 3,5 зл. (суп і каша). У неділю можна було купити страву з м'ясом, за що доплачувалося ще 1,5 зл. За харчування дітей у садочках і школах батьки платили 10 зл. на місяць (суп, молоко або кава). Що ж стосується кількості громадських

кухонь, то вона не була сталою і змінювалася протягом всього періоду окупації (див. табл. 4).

Таблиця 4

Заклади харчування, створені польським комітетом опіки (Львів)

	Січень 1942 р.	Червень 1942 р.	Січень 1943 р.	Грудень 1943 р.	Березень 1944 р.
Харчування у садках	22	34	-	-	-
Харчування у школах	32	33	41	39	28
Кухні	18	16	17	18	18

Складено за: [9, арк. 11–12].

Аналогічні заходи щодо допомоги в харчуванні мали місце також у інших містах Галичини. Так, станом на січень 1942 р. у звітах до ГРО знаходимо інформацію про функціонування на теренах Станиславова трьох польових кухонь: двох для дітей та однієї для дорослих [26, арк.8–40]. Протягом листопада 1942 р. так звана кухня для дітей № 1 забезпечувала сніданками понад 3 тис. осіб. Раціон харчування був дуже скромним: два рази на тиждень – хліб із варенням і склянка молока, а в усі інші дні – молочна каша. Ціна однієї порції становила 0,13 зл. Кухня № 2 готувала понад 12 тис. обідів, представлених найчастіше борщем, капустаком, картопляним супом тощо. Загалом у вказаних кухнях протягом 1942–1943 рр. харчувалося в середньому 100–130 дітей у місяць. Існувала також кухня для немовлят, яка знаходилася на вул. Падеревського. Вона видавала щоденно до 100 порцій молочної каші для дітей віком до 2,5 років. Розміри харчів визначалися наступним чином: для немовлят до 3 міс. – $\frac{3}{4}$ л, до 1 року – 1 л, до 2 років і більше – 1,25 л каші. Щоб отримати таку допомогу, дітей необхідно було зареєструвати [26, арк.42].

Загалом станом на останній квартал 1942 р. заклади дохарчування для дітей діяли у майже всіх повітових містах Галичини (див. табл. 5).

Таблиця 5

Заклади харчування для дітей, 1942 р.

ПКО	I квартал		II квартал		III квартал	
	К-сть пунктів харч.	Чисельність дітей	К-сть пунктів харч.	Чисельність дітей	К-сть пунктів харч.	Чисельність дітей
Дрогобич	-	-	6	232	10	356
Золочів	-	-	1	615	-	-
Калуш	1	-	2	225	3	300
Кам.-Ст.	6	990	8	1350	12	3550
Коломия	-	-	4	400	12	2273
Львів-м	54	26947	67	20821	79	14989
Львів-п	-	-	19	1259	19	1259
Рава-Рус.	-	-	7	663	8	680
Самбір	4	199	6	875	6	875
Станиславів	-	-	6	800	6	700
Стрий	-	-	13	4193	13	4193
Суд. Виш.	-	-	6	449	6	497
Тернопіль	-	-	3	410	5	410
Чортків	1	237	8	725	9	1041

Складено за: [28, арк. 1–214; 29, арк. 1–117; 30, арк. 1–95].

Відповідно до таблиці станом на кінець 1942 р. пункти харчування для дітей існували у всіх галицьких містах, які, відповідно до тогочасного адміністративного поділу (на повітові староства та гмінні комісаріати) виконували функцію центру повітових староств. Значно гіршою була ситуація з відкриттям такого типу закладів у інших населених пунктах. Мова йде про містечка та села. Зрозуміло, що з початку свого існування ГРО орієнтувалася на охоплення опікою насамперед міських жителів, матеріальне становище яких було значно гірше, ніж мешканців сільської місцевості. Однак, у зв'язку із запровадженням контингентів далеко не в найкращій ситуації перебувало населення сіл та містечок. У звітах польських комітетів за останній квартал 1942 р. зазначалося, що люди отримують на карти тільки хліб, борошно, м'ясо та цукор. Масло, яйця та каву дають тільки раз на кілька місяців [36, арк.9–10]. Однак, у зв'язку із нестачею коштів фінансові надходження делегатур (структурних підрозділів польських комітетів опіки, які створювалися у гмінах) було досить скромним і не давало можливості розгорнути широку роботу з організації допомоги населенню. Для прикладу, у звітах польського комітету Калуша зазначалося, що його допомогою користуються, як правило, жителі самого Калуша та Долини. Натомість такі населені пункти як Брошнів, Голинь та Рожнятів отримують мізерні фінансові надходження [34, арк. 1]. З цих причин наприкінці 1942 р. тільки деякі з делегатур ПКО зуміли налагодити діяльність, спрямовану на організацію харчування для дітей. Зокрема, громадські кухні було створено у Бориславі, Долині, Копичинцях, Королівці, Печеніжині, Підгайцях, Рогатині, Снятині, Теревовлі та Тлумачі [35, арк. 2; 36, арк.10; 34, арк.2; 21, арк.33; 23, арк.16; 24, арк.6; 22, арк. 8; 27, арк.7–9].

Таким чином, в період нацистської окупації польські комітети розгорнули активну діяльність, спрямовану на охоплення опікою неповнолітнього населення. Серед допомоги варто виділити так звані закриті та відкриті форми опіки. Суть першої полягала у налагодженні роботи приймально-розподільних пунктів та дитячих будинків і передбачала охоплення опікою сиріт. Відкрита ж форма мала на меті надання допомоги дітям із низьким рівнем матеріального забезпечення і зводилася до відкриття громадських кухонь та пунктів безплатної медичного огляду. За умов ходу військових дій та надзвичайно низьких матеріальних доходів населення саме діяльність ПК стала запорукою виживання значної його частини, зокрема, дітей.

1. Акты ревизии столовых за 1942 и 1943 гг. // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 116, спр. 71, 40 арк.
2. Доклады др. Елены Круковской об опеке польского комитета над детьми и о борьбе с туберкулезом у детей // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 162, 10 арк.
3. Месячные отчеты комитета во Львове за период с 1 января по сентябрь 1942 г. // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 97, 157 арк.
4. Месячные отчеты Львовского комитета за 1943 г. // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 105, 59 арк.
5. Мосорко М. Діяльність польських комітетів опіки в Галичині періоду Другої світової війни / М. Мосорко // Вісник Східноєвропейського університету. Історія. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – Вип. 1. – С. 61–68.
6. Мосорко М. Особливості матеріально-побутового життя польського населення Станиславова в роки німецької окупації (1941–1944 рр.) / М. Мосорко // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 20–21. – С. 289–296.
7. Нові розпорядки // Краківські вісті. – 1941. – 21 серп. – № 183. – С. 2.
8. Отчеты Львовского комитета за 1944 г. // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 107, 43 арк.
9. Отчет о деятельности Львовского комитета за июнь 1942 г. // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 96, 17 арк.

10. Схема структурного деления Львовского Комитета. Список районных комитетов. Списки сотрудников // Державний архів Львівської обл., ф. Р – 40: Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 1, 40 арк.
11. Dane ewidencyjne, zestawienia i korespondencja, dotyczące zakładów opieki zamkniętej w Okręgu Galicja // Archiwum Akt Nowych (AAN) : zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1699, 89 s.
12. Dzieci. Opracowania i zestawienia dotyczące ilości dzieci w GG i zadań opiekuńczych wobec nich // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1601, 54 s.
13. Dzieci z Galicji. Opieka. Korespondencja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1612 (A), 169 s.
14. Gapys J. Polskie rzymskokatolickie duchowienstwo diecezjalne w Radzie Głównej Opiekunczej: 1939–1945 / J. Gapys. – Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2010. – 257 s.
15. Hryciuk G. «Kumityt» – Polski Komitet Opiekunczy Lwów Miasto w latach 1941–1944 / G. Hryciuk. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2000. – 170 s.
16. Hryciuk G. Polacy we Lwowie, 1939 – 1944. Życie codzienne / G. Hryciuk. – Warszawa, 2000. – 432 s.
17. Korespondencja głównie z Delegatami RGO na Okręg Galicja w sprawach organizacyjnych jednostek podległych RGO w Okręgu Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 323, 239 s.
18. Korespondencja w sprawach organizacyjnych i personalnych Pol. K. O. Drohobycz – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 331, 23 s.
19. Korespondencja z Pol. K. O. Stanisławów Okręg Galicja w sprawach budżetów i księgowości // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 911, 483 s.
20. Kroll B. Rada Główna Opiekuncza 1939–1945 / B. Kroll. – Warszawa, 1985. – 509 s.
21. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Brzezany – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 407, 218 s.
22. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Czortków – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 408, 349 s.
23. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Drohobycz – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 409, 355 s.
24. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Kołomyja – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 412, 263 s.
25. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Sambor – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 417, 200 s.
26. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Stanisławów – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 419, 198 s.
27. Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Tarnopol – Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 421, 201 s.
28. Preliminarze, zestawienia i sprawozdania Pol. K. O. dotyczące akcji dożywiania dzieci za I kwartał 1942 r. Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1646, 214 s.
29. Preliminarze, zestawienia i sprawozdania Pol. K. O. dotyczące akcji dożywiania dzieci za II kwartał 1942 r. Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1651, 117 s.
30. Preliminarze, zestawienia i sprawozdania Pol. K. O. dotyczące akcji dożywiania dzieci za III kwartał 1942 r. Okręg Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1656, 95 s.
31. Rygiel K. Nieznane nazwiska czyli Dzieci Wojny [Cz. 1] / Radom: POLWEN – Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2001. – 259 s.
32. Sytuacja żywnościowa ludności polskiej w G.G., przydziały kartkowe i ich kaloryczność. Materiały, zestawienia, opracowania // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1081 (B), 142 s.
33. Sprawozdania, notatki, dyrektywy i ogólna korespondencja w sprawach organizacyjnych w Okręgu Galicja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 324, 306 s.
34. Sprawozdania Pol. K. O. Kałusz (Okręg Galicja) z lustracji delegatur, inne sprawozdania i korespondencja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 692, 2 k.
35. Sprawozdania Pol. K. O. Kołomyja (Okręg Galicja) z lustracji delegatur, inne sprawozdania i korespondencja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 694, 126 k.
36. Sprawozdania Pol. K. O. Stanisławów (Okręg Galicja) z lustracji delegatur, inne sprawozdania i korespondencja // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 700, 44 k.
37. Zjazdy Dystryktów. Korespondencja, programy i protokoły ze zjazdów działaczy i pracowników G.R.O. z Okręgów: Krakowskiego, Lubelskiego, Radomskiego i Warszawskiego // AAN: zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 76, 146 s.

В статье проанализированы форм опеки над детьми, которую осуществляли польские комитеты в Галичине периода нацистской оккупации. Охарактеризованы виды помощи в зависимости от категорий детей, которым она предоставлялась. Особое внимание обращается на деятельность стационарных учреждений опеки, в частности, приемно-распределительных пунктов, детских домов и захоронков.

Просліджено специфіку так названої відкритої опіки, яка передбачала налаштування роботи яслей, дитячих садів, пунктів допомоги матері і дитині та харчування дітей шляхом відкриття громадських кухонь.

Ключові слова: діти, поляки, Галичина, нацистський окупаційний режим, польські комітети опіки.

The article analyzes the forms of care for children, performed by Polish Committee in Galicia during the Nazi occupation. Types of assistance that was provided, according to the categories of children, are characterized. Particular attention is paid to the activities of patient care institutions, including receiving and distribution centers, orphanages, children's homes and day care centers. The specifics of so-called open custody, which included the setting up of nurseries, kindergartens and centers of mother and child care and also child nutrition by opening public kitchens, are followed.

Keywords: children, the Polish, Galicia, the Nazi occupation regime, the Polish custody committee.

УДК 94 (4) 1945 (п 39)
ББК 63.3 (УУР) 7

Іван Пендзей

ЗАВЕРШЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В УГОРЩИНІ. ЗВІЛЬНЕННЯ ЇЇ ВІД ФАШИЗМУ. НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ КРАЇНИ*

У статті висвітлено бойові дії Червоної армії у Будапештській наступальній, Балатонській оборонній і Віденській наступальній операціях Червоної армії, звільнення Угорщини від гітлерівської окупації і нілашистських військ, людські та економічні втрати країни.

Ключові слова: Червона армія, Будапештська наступальна операція, 2-й і 3-й Українські фронти, Балатонська оборонна і Віденська наступальна операції, 4 квітня 1945 р., окупація, людські та матеріальні втрати Угорщини.

3 грудня 1944 р. війська правого флангу 2-го Українського фронту зайняли Мішкольц, на той час четверте за величиною місто, значний промисловий центр Угорщини. Тільки 5 грудня 1944 р. о 10 годині 15 хвилин після 45 – хвилинної артилерійської підготовки 2-й Український фронт розпочав новий наступ з метою оволодіння угорською столицею. 9 грудня війська, що діяли на центральній ділянці фронту вийшли у район Шаги, північніше Будапешта, охопивши угорську столицю з північного – сходу [43, с.31]. Найбільш напружені бої розгорнулись у цей час у районі міста Вац, яке було потужним опорним пунктом, що прикривав Будапешт з півночі і яке було звільнене від ворога [32, с.330]. 46 – а армія, яка наступала на правому фланзі фронту, досягла Дунаю північніше Будапешта, форсувала ріку, захопила важливий плацдарм на правому березі ріки південно-західніше Будапешта і вийшла до потужного оборонного рубежу - так званої лінії “Маргарита”, південно-західніше Ерди [16, с.32; 43, с.31] (У книзі Д. Неміша ця лінія називається – “лінія Маргіт” [30, с.105]. Слід пояснити, що лінія “Маргарита” мала три оборонних смуги. Перша із них складалася із двох позицій глибиною до 7 км, друга знаходилась за 15 км від передового краю головної смуги, а третя – за 20–35 км [44, с.110]. Так звана “лінія Маргіт”, яка, починалась біля північно-східного берега озера Балатон, опираючись далі на озеро Веленце, тягнулась на схід до Дунаю майже на 70 кілометрів [30, с.105].

9 грудня 1944 р. війська 3-го Українського фронту під командуванням маршала Радянського Союзу Ф. І. Толбухіна після завершення Белградської операції швидко перегрупувались і великими силами включились у виконання Будапештської операції. Розвиваючи наступ, 4-та гвардійська армія під командуванням генерала армії Г. Ф. Захарова підійшла 9 грудня до озер Балатон і Веленце. На південь від Балатона, на

---

* Продовження. Початок див. у вип. 26.